

білила, скобельні вироби, гвіздки, вироби з пластмаси, господарське мило, сірники, дерев'яні бочки, корзини, коломазь, панчішно-шкарпеткові вироби, м'який і жорсткий шкіряний товар, упряж для тягла, мотузки, взуття та багато іншого, що використовували в повсякденній господарській діяльності й побуті сільських жителів.

Одночасно з виробництвом продукції виробничого призначення й товарів широкого вжитку підприємства місцевої промисловості виконували ще одну надзвичайно важливу функцію – обслуговування сільського населення метало-побутовим ремонтом, індпошивом і ремонтом одягу й взуття. Ці послуги селянам надавали районні та міські промислові комбінати.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що в 1946 – 1950 рр. місцева промисловість відіграла важливу роль у виконанні завдань відродження економіки й соціальної сфери повоєнного села. Продукція, яку виготовляла галузь для села, повною мірою не задовольняла його потреби, але вона була надзвичайно цінною в тогочасних складних умовах.

1. *Історія народного господарства Української РСР*: у 3 т., 4 кн. – К., 1985. – Т. 3, кн. I: *Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва і вдосконалення розвинутого соціалізму (1938 – 1960 рр.); Відбудова і розвиток соціалістичної індустрії Української РСР (період будівництва розвинутого соціалізму)*. – К., 1978; *Енциклопедія народного господарства Української РСР*. Т. 1–4. – К., 1969 – 1972; *Економіка Советской Украины. 1945 – 1975*. – К., 1975; *Історія міст і сіл Української РСР*: у 26-ти т. – К., 1967–1976; *Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні*: в 3-х ч. / О. О. Нестеренко. – К., 1966. Ч. 3; *Тітіка О. О. Місцева промисловість України в 1946–1950 рр.: проблеми і результати відбудови та функціонування* / О. О. Тітіка // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка* / за ред. проф. І. С. Зуляка. Серія: *Історія*. – Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 2. – С. 251–260; *Її ж. Районні та міські промислові комбінати системи Наркомату (Міністерства) місцевої промисловості УРСР у 1943–1950 рр.: відбудова, функціонування й роль у забезпеченні потреб економіки та населення республіки* / О. О. Тітіка // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка* / за ред. проф. І. С. Зуляка. Серія: *Історія*. – Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – С. 92–97 та ін.

2. *Історія українського селянства. Нариси*: в 2-х т. – К., 2006. – Т. 2.

3. *Історія України* / під ред. В. А. Смолія. – К., 1997.

4. *Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського союзу 1941–1945 рр.*: в 3-х т. – К., 1969. – Т. 3.

5. *Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище*: монографія / О. Г. Перехрест / НАН України. *Ун-т історії України*. – Черкаси, 2011.

6. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України)*. – Ф. 4990 – Оп. 1. – Спр. 29.

7. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України)*. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152.

8. *Там само*. – Спр. 206.

9. *Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. Документы и материалы в трёх томах*. – К., 1985. – Т. 3.

10. *ЦДАГО України*. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 2583.

11. *Там само*. – Оп. 76. – Спр. 97.

12. *Там само*. – Спр. 210.

13. *Там само*. – Оп. 23. – Спр. 5885.

14. *Там само*. – Спр. 3993.

15. *Там само*. – Оп. 76. – Спр. 309.

16. *Там само*. – Оп. 30. – Спр. 1614.

17. *Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української Радянської соціалістичної республіки*. – № 1–12. 1946 р. – К., 1946.

18. *ЦДАГО України*. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 2589.

19. *Там само*. – Оп. 76. – Спр. 320.

Г. М. Чепурда

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПОЛЕЗАХИСНИХ ЛІСОСМУГ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО «ВЕЛИКОГО ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ»

Досліджено втілення в життя планів заліснення степових і лісостепових регіонів України в повоєнний період відповідно до «Великого плану перетворення природи». Проаналізовано заходи радянської влади зі створення системи полезахисних лісосмуг, передбачених «Великим планом перетворення природи».

Ключові слова: *полезахисні лісосмуги, «Великий план перетворення природи», протиерозійні роботи, меліорація земель.*

Implementation of reforestation of steppe and forest steppe regions of Ukraine in the postwar period in accordance with the «Great plan of nature transformation» was researched as well as Soviet government activities to establish a system of shelter belts provided by a «Great plan of nature transformation».

Key words: *shelter belts, «Great plan of nature transformation», anti-erosion works, land reclamation.*

Кліматичні умови степових і лісостепових районів України, періодичні жорстокі посухи й сухії зумовлювали в повоєнний період нестабільність урожайів. Реалії тогочасного життя примушували задумуватися над перспективами господарювання на землі, а численні факти доводили, що хижацьке господарювання призводить до руйнування постійних джерел родючості ґрунту та ерозії. Учені ще з кінця XIX ст. проводили дослідження в галузі степового природокористування та на практиці розширювали методи пом'якшення природного й антропогенного впливу. Проте лише в повоєнний період радянська влада вдалася до рішучих кроків, розробивши «Великий план перетворення природи», посутня увага у якому зосереджена на створенні системи полезахисних лісосмуг.

Мета статті – вивчити заходи радянської влади зі створення системи полезахисних лісосмуг, передбачених «Великим планом перетворення природи».

У післявоєнний період поряд із ліквідацією наслідків війни та окупації, відповідно до затвердженого радянською владою так званого «Великого плану перетворення природи», у великому обсязі були відновлені роботи зі створення лісозахисних насаджень. Лісомеліоративні заходи передбачали, звичайно, закладку стокорегулювальних прибалкових і приярних лісових смуг, суцільні насадження по ярах, балках, берегах річок, біля ферм, по берегах ставків і водосховищ [1, 46].

До штату сільськогосподарських органів від машинно-тракторних станцій до Міністерства

сільського господарства УРСР були введені посади спеціалістів-агролісомеліораторів. Посади таких же спеціалістів були передбачені в обкомах партії, а в ЦК КП(б)У створили навіть спеціальний сектор полезахисного лісорозведення у складі трьох спеціалістів. Міністерство сільського господарства було зобов'язане організувати підготовку бригадирів лісомеліораторів і створити спеціальні школи з терміном навчання 1 рік. У лісогосподарських та лісотехнічних інститутах і технікумах України різко збільшили набір на лісогосподарські й лісомеліоративні факультети. У кількох сільськогосподарських ВНЗ України відкрили лісомеліоративні факультети [2, 134].

Іншим важливим організаційним заходом стало створення при Українському науково-дослідному інституті лісового господарства в м. Харкові спеціального відділу в складі 22 співробітників, які мали провадити науково-дослідну діяльність у галузі створення нових лісів. Експериментальною базою обрали Боркинський дослідницький полігон у Харківській області. Керівники УРСР надавали роботам у цьому напрямку великої значущості, це засвідчує надання Харківською міською радою 5 квартир для наукових співробітників. У 1949 р. в Україні був організований республіканський трест «Агролісопроект», що складав проекти на лісорозсадники і лісосмуги [2, 133].

Обсяги робіт вражали: уже в 1948 р. полезахисні смуги були посаджені на площі 9182 га, заліснення й закріплення пісків проведені на площі 2361 гектар, лісові насадження по ярах і балках на площі 4737 гектарів; підготовлений ґрунт під насадження в 1949 році на площі 112,7 тис. гектарів; лісові насадження на землях Держлісфонду виконані на площі 83,1 тис. гектара та введені сівозміни в 6397 колгоспах [3, 4].

Посадки робили як держава, так і колгоспи. У кожному колгоспі й радгоспі організовували лісомеліоративні та лісокультурні ланки. На проведення цих робіт держава видавала їм кредити. За договорами з колгоспами й радгоспами, лісопосадки та їх догляд могли проводити машинно-тракторні станції, ці показники фіксували в планах [2, 132].

Так, наприклад, у Київській області тільки під час весняного сезону 1949 року посаджено 3058 гектарів полезахисних лісових смуг, зокрема: колгоспи області посадили 2508,7 гектара смуг, що становило 179,7 % і 125,4 % річного плану, радгоспи Міністерства радгоспів УРСР посадили 263 гектари – 109,5 % весняного плану, радгоспи Цукрбурякотресту – 170 гектарів – 226,7 % весняного плану [4, 6].

Практикували «шефську допомогу колгоспам», коли лісники закладали лісові полоси. Наприклад, лісники Олександрівського лісгоспу на Кіровоградщині в 1950 р. заклали лісових полос на площі 3,2 га, де саджанці прийнялися на 97 %, а також узяли під лісорозвідник 0,5 га, отримавши вихід посадкового матеріалу на 120 % вище від плану [5, 98].

На першому етапі реалізації «Великого плану перетворення природи» населення сприйняло задуми влади з ентузіазмом, особливо працівники сільського господарства, розпочавши його виконання. Як зазначає відомий український лісовод//лісознавець П. Г. Вакулук, ідея охорони природи, любов до лісу

завжди жили у свідомості українського народу. За даними вченого, на виконання робіт із посадки лісів, передбачених планом, люди йшли «всім світом», незважаючи на наслідки страшної війни [2, 484].

У подальшому масштаби цієї роботи зростали. Боротьба з посухою в степах через насадження лісових полезахисних смуг ставала основою побудови польового господарства в степовій зоні нашої країни [6, 88].

За доповідною запискою заміністра лісового господарства Власенка від 15.03.1949 року, порівняно з довоєнним періодом план посіву та посадки лісу збільшився у 2 рази (1 10000 гектарів проти 54000 гектарів у 1940 році), а план цих же робіт по степових областях зріс більше ніж у 3 рази. У 1949 році організовано 15 лісозахисних станцій, а постановою Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 20.01.1949 року заплановано організувати в 1950 році – 20, у 1951 році – 25 лісозахисних станцій [7, 45].

Уперше в історії, вирощуючи ліси, стали широко використовувати різні машини [8, 128]. Так, наприклад, як засвідчує стенограма Республіканської наради працівників лісгоспів та управлінь лісостепових областей УРСР від 5 – 6 серпня 1949 року, новоутворена Черкаська лісозахисна станція розпочала роботу 28 березня 1949 року. Вона мала 16 тракторів, 10 плугів, 9 культиваторів, багато борін. На 15 березня 1949 року станція була повністю укомплектована керівним та обслуговувальним персоналом, насамперед трактористами й причіплювачами. Отже, станом на 1 липня 1949 року станція виконала план із розкочування – 214 гектарів, оранки – 767 гектарів, культивачі – 638 гектарів, боронування – 1192 гектари. Тобто якщо взяти до уваги, що план у них був 10051 гектарів, то на той час вони його виконали в обсязі 6753 гектари, або 57 % [9, 57].

Представник Золотоніського лісгоспу Єсиков на Першій міжобласній куштовій нараді робітників сільського господарства із захисного лісонасадження від 12 лютого 1951 року звітував: «Наше лісове господарство за останні роки оснащено передовою вітчизняною технікою, багато трудомістких робіт зараз виконуються машинами». Як наслідок за 1949/50 рік це господарство виконало посіву й посадок лісу на площі 2059 гектарів, посів розсадника на площі 25,4 га.

Загалом у 1949 – 1952 роках колгоспи й радгоспи України щорічно своїми силами саджали та сіяли в середньому по 66000 гектарів полезахисних лісових смуг [8, 159]. Це було вдвічі більше, ніж передбачав урядовий план. У багатьох колгоспах і радгоспах, навіть в областях, брали зобов'язання виконати 15-тирічний план за 3-5 років [2, 135].

Звичайно, для створення державних, колгоспних і радгоспних захисних лісових смуг та заліснення ярів, балок, берегів озер і рік у степових та лісостепових районах УРСР був необхідний посадковий матеріал: сіяння деревних, чагарникових і плодкових порід, асортимент яких жорстко регламентували. Добирали дерева й чагарники, які добре приживалися в ярах та на крутосхилах, були надзвичайно посухостійкими. Тому для створення колгоспних і радгоспних захисних смуг рекомендували навіть деревно-чагарникові породи, які слід було вирощувати [3, 17].

Була організована ціла супутня галузь у лісовому господарстві – розсадники, що також потребували чималі площі. Протягом 1949 – 1950 рр. в Україні організували 2685 колгоспних, міжрадгоспних і державних лісорозсадників загальною площею 22780 га, створили 69 лісозахисних станцій, кілька степових лігоспів і десятки степових лісництв, укомплектованих необхідною технікою, де працювали спеціалісти [2, 133].

Настільки дієвим був захист від суховіїв лісовими смугами, а лісові насадження ставали могутнім чинником регулювання ґрунтових вод, працівники сільського господарства могли пересвідчитися вже на власному досвіді.

Колгосп ім. Шевченка Близнюківського району Харківської області в 1948 році зібрав із площі 785 гектарів, що перебувала під захистом молодих лісових смуг, зернових культур по 16,8 центнера з кожного гектара, а сусідній із ним колгосп «Червоний прапор», який не мав полезахисних лісових смуг, у тому ж році зібрав на своїх полях тільки по 10,5 центнера з гектара [10, 5].

Навесні 1946 року від чорної бурі, що пронеслася в колгоспі ім. Сталіна та інших колгоспах Генічеського району Херсонської області, на полях, де не було полезахисних лісових смуг, озимі посіви загинули від 50 до 80 %. Ці колгоспи збрали врожай по 5-7 центнерів із гектара, а на полях Партизанського агролісомеліоративного опорного пункту та колгоспу «Червоний прапор», завдяки наявності полезахисних лісових смуг, озимі посіви повністю збереглися, такі господарства збрали урожай озимих по 19 центнерів із кожного гектара [10, 5].

На Присиваській агролісомеліоративній станції (Херсонщина), де в 1949 – 1951 роках створили повну мережу лісосмуг, урожайність зернових була на 7-9 центнерів з одного гектара вища, ніж у Генічеському районі [8, 167].

Але вже навіть на початковому етапі виконання «Великого плану перетворення природи» не все складалося добре, виникало багато труднощів. Так, зі стенограми Першої міжобласної наради робітників лісного господарства України із захисного лісонасадження від 12 лютого 1951 року випливає, що, наприклад, по Харківському міжобласному управлінню лісового господарства, яке проводило роботу на території двох областей (Харківської й Полтавської) і до складу якого входило 14 лігоспів, 4 лісозахисні станції, 10 великих розсадників, підлеглих лігоспам, план залісення за 1950 рік був виконаний у Харківській області на 42,6 %, а в Полтавській на 50,7 %. При цьому загальний план залісення державної смуги Білгород – Дон у межах Харківської області протягом 1950 року був виконаний уже на 80 % [5, 79].

На початку 1950-х рр. лісництва постали перед проблемою загибелі нових насаджень. Про це йшлося на першій міжобласній нараді робітників лісового господарства України із захисного лісонасадження, що проходила 12 лютого 1951 р. Увагу зосереджували на загибелі насаджень сосни в Ізюмському лісництві площею до 38 тис. га, у Куйбишевському лісництві 800 га нових насаджень шовковиці були пошкоджені гусінню [5, 61].

В урядовій довідці зазначено, що попри численність лісових насаджень їх ще створювали в

незначному обсязі, а там, де вони були, їх знищували через випас худоби або навіть вирубування [11, 11].

Часто непродумано порушували сівозміну, знищували лісові смуги. Лише за квітень – вересень 1951 року органи Міністерства сільського господарства УРСР виправили внутрішньогосподарський землеустрій 69 колгоспів і переробили проекти у 210 колгоспах [12, 18].

Характерними були й фінансові негаразди. Як доповідав директор Черкаської лісозахисної станції Київського управління Гнідий на республіканській нараді працівників лігоспів та управлінь лісостепових областей УРСР, лісозахисні станції «із самого початку свого існування були залишені напризволяще»: Черкаська лісозахисна станція не мала спеціальних машин, тракторів. Посадка відбувалася переважно вручну, згідно з нормативами колгоспники повинні були заплатити по 25 крб. за гектар. Проте план був перезатверджений із закладанням механізованого шляху посадки, який передбачав лише 14 крб. за гектар. Отже, договір із колгоспниками укладали за одним планом, а оплачувати потрібно було після виконання робіт уже за іншим планом [9, 56].

Учасники міжобласної наради передовиків лісового господарства УРСР, яка проходила в лютому 1953 р., визнали, що Мінлігосп незадовільно підходив до планування та позабюджетного фінансування витрат, створюючи в роботі «незрозумілості» із фондом зарплатні та адміністративно-управлінськими витратами. Натомість несвоєчасна виплата грошей призводила до погіршення трудової дисципліни. Не забезпечували в області й охорони лісонасаджень від самовільного вирубування [13, 9].

Після смерті Й. Сталіна реалізація заходів узагалі була загальмована, а нові керівники не вважали за доцільне проводити роботи зі створення штучних лісів. Це ще раз підтверджувало, що спрямованість ухвалених рішень безпосередньо залежала від керівника країни.

Реалізацією такого політичного рішення стала постанова Ради Міністрів СРСР від 20 квітня 1953 р. № 1144, що припиняла роботи із захисного лісорозведення. Лісозахисні станції були ліквідовані, техніку і приміщення від них забрали, посади агролісомеліораторів у всіх державних органах скоротили, а також скасували оперативну державну звітність із захисного лісорозведення. Усе це різко послабило відповідальність колгоспів і радгоспів, сільськогосподарських органів за збереження вже створених лісопосадок та проведення протиерозійних заходів. Із 1953 р. майже всі колгоспи припинили виділяти агролісомеліоративні ланки. Багато колгоспів не передбачало й колгоспних лісоводів [13, 9].

Інвентаризації фіксували, що внаслідок послаблення уваги до цих питань загинуло 58 % лісосмуг, створених після 1949 р. Виконання робіт із захисного лісорозведення в обсягах і в терміни, передбачені постановою від 20 жовтня 1948 р., дало б Україні змогу створити повну систему, зокрема полезахисних лісових смуг, зберегти землю, ріки та водойми, захистити землю від вітрової й водної ерозії, мінімізувати шкоду від посух і суховіїв, одержувати високі й сталі урожаї. За даними лісогосподарських органів, 75 % коштів і праці, витрачених на захисне лісорозведення в 1949-1953 рр., не принесли жодної користі. Згідно з відомостями П. Г. Вакулюка,

безпосередні збитки в цінах 1953 р. становили 18 млн. крб. [14, 485].

Також слід звернути увагу на те, що стратегія й тактика полезахисних робіт не були тоді продумані до кінця, роботи проводили *поспіхом*, часто лише «для плану». Заважав волонтаризм, схематизм і шаблон у виконанні робіт, ігнорували віковичний досвід лісовирощування [2, 135].

Як зазначав старший лісничий Глухівського лісгоспу Хтанін, на республіканській нараді працівників лісостепових областей УРСР у серпні 1949 р. їм доручили доглядати колгоспні посадки, але в 1948 р. вони з цим завданням не впоралися, бо постанова вийшла наприкінці жовтня, а починати роботи треба було взимку. Проте бракувало навіть фізичної змоги перевірити ґрунти взимку, навесні вони були підготовлені неякісно. Незважаючи на велике переваження працівників, потрібно було ще знаходити час для перевірки якості колгоспних посівів [9, 80].

У багатьох господарствах *не вистачало садивного/посадкового матеріалу*. Часто лісосмуги саджали з порід, що *не відповідали місцевим ґрунтово-кліматичним умовам*. Для створення лісосмуг у степовій зоні жолуді завозили із заболочених поліських дібров, хоч було відомо, що в напрямку з півночі на південь насіння можна перевозити на відстань до 300 км. До того ж знали, що жолуді дуба чи насіння інших порід, заготовлене у вологих умовах, не можна переносити на сухі ґрунти. Однак ці елементарні правила тоді ігнорували [14, 486].

У 1950 р. колгоспи й радгоспи одержали з Москви розпорядження, згідно з яким площа міжсмужних полів повинна бути не більшою як 100 га. У південних районах України за такого розміщення лісосмуг не могло бути й мови про ефективний захист ланів. По всій території України, незалежно від ґрунтово-кліматичних умов, застосовували гніздовий спосіб створення лісосмуг, запропонований «народним академіком» Т. Д. Лисенком. Наприклад, у 1951 р. план передбачав закласти 80 тис. га полезахисних лісових полос, із них 60 тис. га мали виконувати гніздовим способом. Цей план був навіть перевиконаний: усього висадили 97,2 тис. га, із них гніздовим способом на 74,4 тис. га, був зроблений посів жолудя навесні, а вже восени колгоспи повинні були провести лущення й оранку ґрунтів на всіх широких міжряддях [15, 174]. Проте цей спосіб не міг гарантувати бажаного результату.

Т. Д. Лисенко рекомендував вирощувати лісосмуги без догляду разом із зерновими сільськогосподарськими культурами й без спеціального обробітку ґрунту. Рекомендації Т. Д. Лисенка, затверджені урядом, мали для всіх виконавців обов'язковий характер. Держплан СРСР і Міністерство фінансів не виділяли коштів на обробіток ґрунтів і догляд лісосмуг, що призводило до їхньої загибелі [2, 135].

У листопаді 1950 р. після докладного обстеження полезахисних лісосмуг у Москві зібрали нараду щодо степового лісорозведення, у якій узяли участь 500 виробничників і науковців. Більшість промовців переконливо доводила, що створювати лісосмуги так, як рекомендував Лисенко, недоцільно. Проте деякі вчені вважали, що схема гніздового способу

створення лісосмуг найбільш прогресивна й революційна, оскільки побудована на марксистсько-ленінському вченні та передовій мічуринській агробіології, радянському дарвінізмі. Революційним називали те, що боротьбу зі злісними ворогами молодого лісу – бур'янами – передавали на милість природи й молодим насадженням у цьому повинна допомагати пшениця. Радянські дослідники, зокрема академік М. Б. Мітін, замість того, щоб розвінчати лисенківську псевдонауку та його рекомендації, почали пристосовувати відомі положення матеріалістичної діалектики до «мічуринсько-лисєнківського вчення», обгрунтовуючи його висновки й рекомендації [2, 136].

Т. Д. Лисенко пропонував вирощувати дуб гніздами з розміщенням 5x3 м і без догляду та під покровом зернових сільськогосподарських культур. По центру широких міжрядь Лисенко планував саджати 1 ряд супутніх порід, а на відстані 0,9 – 1,05 м від нього з обох боків по 1 ряду акації. Проте за такої ширини міжрядь будь-яка механізація лісокультурних робіт неможлива. Тривалий досвід засвідчив, що ефективними можуть бути продувні й ажурні лісосмуги, які забезпечують рівномірний розподіл снігу на полях і найкраще виконують екологічні функції. Лісосмуги, вирощувані за способом Т. Д. Лисенка, могли бути лише щільними. У них і біля них накопичувалися кучугури снігу, а на середній частині поля його майже не було або воно було зовсім голе. Кучугури снігу біля лісосмуг весною танули дуже довго й затримували проведення польових робіт. Інструкція Лисенка мала багато інших неграмотних рекомендацій, але вона була затверджена урядовими органами і стала обов'язковою для всіх лісників та лісомеліораторів. Вони знали, що за Лисенком стоїть Сталін, і погодились із його інструкцією, за винятком професора Б. Й. Логгінова, лісівника І. С. Лотоцького, міністра лісового господарства України А. Г. Солдатова. Б. Й. Логгінов звернувся до ЦК ВКП(б) із доповідною запискою «Про поліпшення способу гніздового посіву полезахисних смуг». У ній обгрунтовано, що інструкція Т. Д. Лисенка ігнорує досягнення науки й передового досвіду, завдає колосальної шкоди виробництву. Цю записку розглядали в сільгоспвідділі ЦК ВКП(б) за участю зацікавлених міністерств і відомств. Присутні на засіданні вчені й виробничники підтримали Лисенка та вирішили розіслати доповідну записку Б. Й. Логгінова членам науково-технічної ради Головного управління полезахисного лісорозведення при Раді Міністрів СРСР. 16 травня 1950 р. відбулося засідання цієї ради, де обговорювали доповідну записку Б. Й. Логгінова, але ніхто з присутніх його не підтримав, а в пресі почали спотворювати його наукові погляди [2, 137].

Колегія Міністерства лісового господарства УРСР у 1951 р. створила комісію з учених і виробничників, яка обстежила полезахисні лісові смуги України, з'ясувавши, що дуби під покровом зернових культур без догляду ростуть дуже погано, здебільшого гинуть. Проаналізувавши матеріали роботи комісії, колегія Мінлісгоспу УРСР дійшла висновку, що рекомендації Лисенка мають антинауковий характер і завдають колосальної шкоди. Колегія запропонувала підлеглим підприємствам створювати лісосмуги та інші

лісонасадження рядовим способом. Це рішення спричинило велике незадоволення в партійних, урядових, особливо в наукових, колах, де всі посади обіймали прихильники Лисенка [2, 137].

Більша частина лісосмуг, закладених за способом Лисенка, загинула. Замість того, щоб зробити висновки й переорієнтуватися на перевірену практикою технологію лісовирощування, відомства та органи влади почали дискредитувати власне ідею полезахисного лісорозведення. Ішлося про те, що воно нібито немає особливого значення й не заслуговує на увагу, яку йому приділяли.

Занепадові лісокультурної справи сприяло й те, що весною 1953 р. Міністерство лісового господарства УРСР ліквідували. 12 травня 1953 р. ухвалено постанову Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У «Про припинення робіт зі створення державної захисної лісової смуги на берегах річки Сіверський Донець, лісових насаджень на пісках, в ярах і балках і про припинення обов'язкового для колгоспів і радгоспів державного планування». На її підставі закривали розсадники з вирощування саджанців, землі, вилучені в колгоспів і радгоспів під нові ліси, повертали колишнім землекористувачам. Колгоспи й радгоспи, скориставшись моментом, переорали значні площі лісосмуг і захисних лісонасаджень або знищили їх худобою [2, 137]. Із тематики наукових установ забирали всі теми, пов'язані з цією проблемою.

Із того часу полезахисне лісорозведення неодноразово знавало періодів короткочасного піднесення і тривалого занепаду, а новостворювані лісосмуги продовжували гинути.

Отже, практично відразу після ухвалення постанови «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР» розпочались активні роботи з реалізації передбачених нею заходів. Полезахисні лісосмуги створювала як держава, так і колгоспи. Була підготовлена потужна організаційна й матеріально-технічна база, що дала змогу протягом кількох років закласти потужне підґрунтя для системи полезахисних лісосмуг. Проте в ході реалізації цих проєктів виявилися й негативні чинники: шаблонне виконання вказівок щодо методів висадження лісосмуг, поспішність робіт, фінансові негаразди, волонтаризм, які призводили до зниження ефективності робіт та не дозволили завершити створення запланованої системи лісосмуг.

1. Трибунская В. М. Экономическая эффективность защитных лесных насаждений в системе охраны почв от эрозии / В. М. Трибунская. – М. : Агрпромиздат, 1990. – С. 46.

2. Вакулюк П. Г. Лісові відновлення та лісорозведення в Україні / П. Г. Вакулюк, В. Л. Самоплавський. – Х. : Прапор, 2006. – 508 с.

3. Постанова № 76 Ради Міністрів Української РСР та Центрального комітету КП(б) України від 20 січня 1949 року. – 5105 – 1-77-4.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 817.

5. Стенограма Першої міжобласної кустарної наради робітників лісового господарства України по захисному лісонасадженню 12 лютого 1951 р. // ЦДАГО України. –

Ф. 5105. Оп. 1. Спр. 265. – Арк. 38-79.

6. ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 700.

7. ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 816.

8. Вакулюк П. Г. Ліс і людина / П. Г. Вакулюк. – К. : Урожай, 1989. – 270 с.

9. Стенограма республіканської наради працівників лісгоспів та управлінь лісостепових областей УРСР. 05 – 06.08.1949 р. // ЦДАГО України. – Ф. 5105. – Оп. 1. – Спр. 88. Спр. Арк. 56-57, 80.

10. Шенников А. П. Пути увеличения кормовых ресурсов животноводства на берегах водохранилищ / А. П. Шенников // Природа. – 1954. – № 5. – С. 52–56.

11. Довідка по створенню захисних лісонасаджень та проведенню протиерозійних заходів на берегах Дніпра // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 5106. Оп. 1. Спр. 360. – Арк. 10 – 11.

12. Кошелев Ф. П. Величественные сталинские стройки коммунизма и их народнохозяйственное значение / Ф. П. Кошелев. – М. : Госполитиздат, 1952. 168 с.

13. Звіт про протиерозійні роботи у 1962 р. // ЦДАГО України. – Ф. 5105. Оп. 2. Спр. 242. – Арк. 14.

14. Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулюк. – Ф. : Поліфраст, 2000. – 624 с.

15. Довідки про передачу лісів колгоспам // ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 944. – Арк. 41.

Л.Г. Шугай

ПІДСУМКИ ОСВОЄННЯ ЦІЛИННИХ ТА ПЕРЕЛОГОВИХ ЗЕМЕЛЬ У КАЗАХСТАНІ ЗА ПЕРШІ 7 РОКІВ ЦІЛИННОЇ ЕПОПЕЇ

Статтю присвячено аналізу підсумків перших 7 років (1954 – 1960 рр.) освоєння цілинних і перелогових земель у Казахстані. Особливу увагу приділено зіставленню архівних матеріалів, даних статистичного щорічника про розвиток народного господарства в СРСР за 1960 р. і показників, що побутують в історіографії. Розглянуто розбіжності та збіги у цих даних. У статті також дано короткий огляд стану і розвитку сільського господарства в цілому в СРСР за цей же період часу. Відзначено питоому вагу Казахстану в успішному розвитку народного господарства в країні за 7 років співіснування цілини, для наочності наведено таблицю зіставлення оранки цілинних земель у перелогових землях у СРСР і Казахської РСР, а також багато інших таблиць розвитку сільського господарства республіки.

Ключові слова: розорювання цілинних і перелогових земель, посівні площі, заготівлі зерна, продукція тваринництва, соціально-культурне будівництво.

This article is devoted to the analysis of the data of the results of the first 7 years (1954 – 1960) of the virgin and fallow lands in Kazakhstan. Particular attention is paid to the comparison of the State Archives materials of Astana, the Russian State Archive of the Contemporary History (RHANI, Statistical Yearbook Data on the development of the national economy in the USSR in 1960 and indicators that suggested some other well-known scientists, who published their works in the Soviet times and in postperestroichnyy period. The existing differences and similarities of these data are considered. The article also gives a brief overview of the status and development of agriculture in the USSR as a whole during the same period. The big share of Kazakhstan in successful economic development in the country for 7 years of the coexistence of the virgin lands is noted. For clarity the table of comparing of the plowing of the virgin and fallow lands in the USSR and the Kazakh SSR and many other tables of the Agriculture of the Republic are provided.

Key words: the plowing of the virgin and fallow lands, sowing areas, harvesting grain, the livestock products, socio-cultural construction.